

ERGEN KİŞİLİĞİ BAĞLAMINDA DİN-KİŞİLİK İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim BAHADIR*

Abstract

The Relation Between Religion and Personality in Context of Adolescent Personality

Personality is an concept that includes both implicitly or explicitly all features of human being. Since the all messages of religion directed to human being there is a mutual relationship between religion and personality. A strong religiosity serves to form a stable personality and a stable personality helps with forming a strong religiosity. Religion plays an important role in developing of personality during the period of adolescence that means a new formation. Briefly speaking, religion plays an important role in both forming personality of adolescent and protecting it.

En genel anlamıyla kişiliği, “bir insanı nesnel (objektif) ve öznel (subjektif) yanlarıyla diğer insanlardan farklı kılan duygu, düşünce, tutum ve davranış özelliklerinin tümü”¹ şeklinde tanımlamak mümkün görünmektedir. Bu durumda kişilik kavramı, insanın farkında olduğu ve olmadığı tüm biyo-

---

* Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Bkz. Köknel, Özcan, Kaygıdan Mutluluğa Kişilik, 4. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1982, s. 23. Daha farklı tanımlamalar için Bkz. Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s. 404; Morgan, Clifford T., Psikolojiye Giriş Ders Kitabı, 5. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Yayınları, Ankara 1988 s. 311; Şemin, Refia, Gençlik Psikolojisi, 2. Baskı, İ.Ü.E.F.Yay., İstanbul 1984., s. 97; Jersild, Arthur, T.; Gençlik Psikolojisi (Çev. İ.N.Özgür), 2. Baskı, Gün Matb., İstanbul 1974, s. 403; Guillaume, Paul, Psikoloji, (Çev. R. Şemin), İ.Ü.E.F.Yay., İstanbul 1970, s. 228; Cole, Luella- Morgan, John B., Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi (Çev. B.H. Vassaf), 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975, s. 377;

psiko-sosyal niteliklerini kapsayabilecek bir genişlik arz eder. Bu yazıda, dinin gerek kişiliğin yapılanmasında ve gerekse bu yapının korunmasında icra ettiği belli başlı fonksiyonlar ele alınarak ergenlik dönemi din-kişilik etkileşimi üzerinde durulmaktadır.

İnsan hayatını aşamalar halinde sınıflandırdığımızda, her gelişim aşamasının karakteristiğine göre değerlerin, kişilik üzerinde önemli etkileri söz konusudur. Kuşkusuz din ile insan arasında birbirine geçmiş karşılıklı bir ilişki hüküm sürer. Bu ilişkinin bir yanında tutarlı bir değerler sistemi olarak dinin insana yönelik mesajları yer alırken, diğer yanında insanın doğuştan potansiyel bir ihtiyaç olarak ruhunun derinliklerinde barındırdığı ve hayata iştirakıyla birlikte çevre şartları doğrultusunda sürekli geliştirdiği bir dinî yapılanmadan söz edebiliriz. Kendi ötesinde bir aşkınlığa yönelmişliği ifade eden bu yapılanma, kişilik düzleminde din-insan ilişkisinin, aralarındaki bağların gücü nedeniyle birbirinden bağımsız olamayacağı sonucuna ulaştırır. Buna göre, insan için dinin önemi ne kadar büyük ise, din için de -mesajın konusu olarak- insanın önemi, en az o kadar büyüktür. Ancak, bu ayrılmazlık fonksiyonel değerini, doğal olarak insan bağlamında ortaya koyar.*

İlahiyatla doğrudan ya da dolaylı ilgilenen önemli din araştırmacılarının hemen her birinin, kendine özgü bir din tanımlaması vardır. Bu çerçevede antropolog Geertz'in "*Din, varoluş konusunda genel mahiyette kavramlar dile getiren; insanlarda güçlü, derin, kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkilerde bulunan bir semboller sistemidir...*"² şeklindeki din tanımlaması, yukarıda sözü edilen fonksiyonel değeri dile getirir. Zira bu tanımlama, metafizik etkilere, bireyin sahip olduğu temel eğilimlere ve genel bir anlam çerçevesine yaptığı vurguyla, insan-insan ötesi ilişkisini psikolojik gerçeklik bağlamında ele alır ve sistemli bir kişiliğin oluşumunda dinin kapsamlı rolünü dile getirir.

* Ergenlik dönemi dini gelişim süreci için bkz. Bahadır, Abdülkerim, Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler, U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1993, s. 30-34; (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ayrica, Bahadır, Abdülkerim, "Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler", Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, (Ed. H. Hökelekli), Ankara Okulu Yay, Ankara 2002, s. 255-258; Bahadır, Abdülkerim, "Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi", Mehir Aile Dergisi, S. 1, Konya 2001, s. 45-54

² Bkz. Hökelekli, Hayati; Din Psikolojisi, TDV Yay. , Ankara 1993, s.69-70; (Geertz, Cl. "La religion comme systeme culturel", Essais d'Antropologie Religieuse Gallimard edt., Paris 1972, s.23'den naklen)

Bu gerçekliğe işaret etmek üzere Belçika'lı psikolog Antoine Vergote din ile ilgili eleştirisinde, Geertz'in din çözümlemesini içerik yönünden tahlil eder ve netice olarak onun aşkınlık, objektiflik, etkinlik, kalıcılık, sembolizm gibi dinin aslî unsurlarını dikkate alan görüşüne katıldığını ifade eder.³ Burada her iki anlayış birlikte değerlendirildiğinde, hem Geertz'in hem de Vergote'un, insan merkezli bir din tanımlaması hedefledikleri sonucuna varılabilir. Ancak, insanı ön plana alan bu düşünceyi, psikolojizm gibi indirgemeci bir açıklama tarzıyla eş değer görmek, doğru değildir.

Şerif Mardin, ideoloji-din karşılaştırmasıyla ilgili değerlendirmesinde, dinin insan hayatındaki fonksiyonunu üç boyutta ele alır. Ona göre dinin birinci fonksiyonu, kişisel plandadır: Din, bir taraftan bireyin din dışı bir kültürün veya ideolojinin telafi edemediği aciziyet ve eksikliklerine yönelik çözüm yolları sunarken diğer taraftan da ona, sınırlı yapısıyla kavrayamadığı olayları açıklayabilecek kapsamlı bir anlam sistemi sunar. Dinin ikinci temel fonksiyonu kültürel plandadır: Semboller sistemi olarak din, insanın yaşadığı dünyayı özel bir gözlemlerle görmesini sağlayacak kavramsal görüş imkanları hazırlar. Üçüncü temel fonksiyonu, toplumsal yapı unsurlarının istikrar kazanmasını sağlamakla ortaya çıkar.⁴ Din bu üçlü fonksiyonuyla bireyin hem kendi iç derinliklerinde hem de yaşadığı sosyo-kültürel çevre içerisinde uyumlu ve bütüncü bir kişilik yapısı sergilemesinde organizatör rolü oynar. Tabiatıyla bu düzenleyici rol, güdüleyici ve farklılaşmış bir dinî oluşumda en üst düzeyine ulaşır.

DeneySEL Psikoloji'nin (Dorpater Ekolü) önemli temsilcilerinden biri olan Werner Gruehn'in⁵ tespitlerine göre, tutarlı bir kişiliğin oluşturulmasında ve güçlü bir "ben paylaşımı"nda etkin motivasyon faktörleri, ancak dinî bir muhteva kazandıkları zaman en güçlü konumlarına ulaşabilmektedirler. G. Wilhelm Allport da, "*Din, her şeyin derinliğinde bulunan anlamı keşfetmede en büyük güçtür. Bu noktada din, bütün dünya görüşleri arasında en tutarlı ve en kapsamlı olanını ortaya koyar*".⁶ şeklindeki ifadesiyle, dinin zihinsel ve duygusal yönelişlere açık mükemmel bir anlam kaynağı ve hayat felsefesi teşkil ettiğine dikkat çeker.

³ Geniş bilgi için Bkz. Vergote, Antoine; "Religion und Psychologie", Religionspsychologie, Hrsg. E. Schmitz, Hogrefe Verl., Göttingen 1992, s. 4-8.

⁴ Mardin, Şerif; Din ve İdeoloji, 6. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1993, s. 65.

⁵ Bkz. Holm, Nils; Nils G., Einführung in die Religionspsychologie, ErnstReinhart Verlag, München-Basel 1990, s. 13.

⁶ Grom, Bernhard-Schmidt, Josef, Auf der Suche nach dem Sinn des Lebens ,4. Auflage, Herderbücherei, Freiburg-Basel-Wien 1979, s. 103-104.

Diğer yandan dinin insan kişiliğine sağladığı imkanlarla ilgili görüşlerini ortaya koyarken Allport, tek veya çift nedenli motivasyonlara bağlı açıklamaları, eksik ve çoğu zaman yanıltıcı kabul ettiğini belirtir. Ona göre dinî yönelişin ardındaki motifler, üç temel kategoride ele alınabilir. Bunlar, varlığın bütünü kavramaya yönelik motifler; değer arayışına yönelik ihtiyaçları dile getiren motifler ile organik ya da bedensel arzu ve ihtiyaçları dile getiren motiflerdir. Din, varoluş konusunda irrasyonel bilgiler de vererek hayatın bir bütün olarak kavranmasını sağlar. Böylece bilimin cevaplayamadığı pek çok soruya birey, dinde cevap bulabilir. Dini ile kurmuş olduğu güçlü ve içten ilişkisinden ötürü dindar insan, din dışı bir hayat sürmeyi yeğleyenler karşısında önemli bir avantaj olarak acı, ölüm vb. gibi en zor durumları bile sükunetle karşılar, bunlardan doğan engellenmeleri aşmaya çalışır ya da bu tür olayları kabul edilebilir bir muhteva içerisinde yorumlar.⁷

Geertz'in din tanımını ergenlik dönemi kişilik etkileşimi açısından değerlendirdiğimizde, tanımın döneme ait zihinsel ve psikolojik süreçler üzerindeki dinin özel fonksiyonlarına kayda değer atıflarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Ergen, yaşadığı gelişim döneminin tabiatı gereği, zihinsel alanda ortaya çıkan soyut yapılanmaya uygun olarak varlığın ve varoluşun ne anlama geldiğini kavrama sorunu ile yüz yüze gelir. Bunun doğal bir sonucu olarak yaşanan gerçekliği anlamlandırma çabasında o, her türlü açıklama modellerine ilgiyle yaklaşır. Din bu yönelişinde ergene, ortaya koyduğu ilkeler ve sembolik sistem çerçevesinde, varoluşun anlamını ve amacını içeren büyük ölçüde tatmin edici bir açıklama modeli sunar.

Özellikle görüşlerini tutarlı ve sistematik temeller üzerine oturtan ve gelişmeye kapalı olmayan dinler, bireyin zihinsel, ruhsal ve toplumsal yapısını belirleyecek düzenlemelerin yanında, bu alanlarda ortaya çıkacak problemleri çözebilecek prensipler ve mesajlar da içerir. Buna göre din, pek çok konuda doyurucu cevaplar veren değer sistemiyle kendisini ergenin hemen tüm arayışlarına açık tutar.

Her şeyden önce din, ergenin ruhunun derinliklerinden gelen en temel ihtiyacını, yani inanma ihtiyacını karşılar⁸. Ancak, geniş anlamda din, ergenin sadece inanma ihtiyaç ve arzusunu değil, onun kendisi, fizisel ve sosyo-kültürel çevresi ile ilgili beklenti ve arayışlarına da cevap verir. Ayrıca, ilişkilerini organi-

⁷ Geniş bilgi için bkz. Grom, Bernhard, Religionspsychologie, Kösel Verlag, München 1996, s. 105-111.

⁸ Utsch, Michael; Religionspsychologie, Kohlhammer Verlag, Stuttgart-Berlin-Köln 1998, s. 90.

ze edecek ve koruyacak genel prensipler koyar ve bunları dinî-ahlâkî normlarla hem destekler hem de kontrol altında tutar⁹.

Duyum mekanizması aracılığıyla gelen uyarıların organizasyonundaki düzenleyici rolü ile zihnin rasyonel yapısıyla cevap bulamadığı metafizik sorular karşısındaki açıklayıcı yönü, dinin konumuz açısından en önemli iki fonksiyonudur. Brown'un (1966), dinî inançlarla ilgili "bireylerin çevresel şartlarla baş edebilmek, olayları açıklayabilmek ve yorumlayabilmek için başvurdukları zihinsel kategorilerdir"¹⁰ şeklindeki tipik tanımlaması, dinin hem genel yüklemde hem de başa çıkma davranışında sahip bulunduğu konumun önemine dikkat çeker.

İnsan tabiatının tipik bir özelliği olarak belirsizlikler ve anlama ihtiyacının karşılanmadığı durumlar, gerginlik yaratır¹¹. Olumsuz sonuçlara yol açabilecek bu tarz gerginliklerin giderilmesi, ya zihne ulaşan verilerin organize bir bütün veya anlamlı bir sistem içerisine yerleştirilmesiyle ya da önceki birikime uyarlanmasıyla mümkün olabilir.¹² Din, tutarlı ve ölçülere bağlı yapısıyla ergene, gerek böyle bir sistem oluşturmasında ve gerekse zihinsel bir bütünlük kazanmasında, önemli dayanaklar sağlar.¹³ Bundan başka din, zihinsel unsurlar arasında ayrışma, birleştirme, uzlaştırma vb. gibi etkinlikler noktasında,¹⁴ belirli bir hayat görüşü geliştirme zorunluluğu duyan ergen için önemli bir düzenleyicidir.¹⁵

Diğer taraftan din, yukarıda ifade dildiği gibi zihnin kendi sınırlı kapasitesi içerisinde ürettiği ve çözmekte zorluk çektiği insan ötesiyle ilgili sorulara hazır cevaplar sunarak, ergeni gereksiz detaylardan ve kısırdöngüden korur; getirdiği ölçülerle zihinsel çelişkilerin ya da çıkmazların olumlu bir şekilde çözümlenme-

⁹ Kılıç, Recep, "Din ve İnsan", Din Öğretimi Dergisi, Sayı 29, Ankara 1993, s. 52.

¹⁰ Bkz. Yaparel, Recep, "Depresyon ve Dinî İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", D.Ü.E.F.D. Dergisi, S. 8, İzmir 1994, s. 279.

¹¹ Grom, age, s. 105, Fizzotti, Eugenio, "Die therapeutische Dimension von Religion", Die Kunst sinnvoll zu heilen, Hrsg., Mark Seidel, Institut für Logotherapie und Existenzanalyse, Verlag Lebenskunst, Tübingen 1996, s. 135.

¹² Bkz. Mardin, age, s. 65; Hökelekli, age, s. 115-116.

¹³ Bkz. Schreuder, Osmund; "Religiosität und Gruppenkultur", Religionspsychologie, Hrsg. E. Schmitz, Hogrefe Verl. Göttingen 1992, s. 221; Plaum. Ernst; "Religion aus persönlichkeitspsychologischer Sicht", Religionspsychologie, Hrsg. E. Schmitz, Hogrefe Verl. Göttingen 1992, s. 30-31.

¹⁴ Fromm, Erich, Sağlıklı Toplum (Çev. Y. Salman-Z. Tannrısever) Payel Yay., İstanbul, 1982, s. 79-80; Hökelekli, age, s. 115-117.

¹⁵ Özbaydar, Belma; Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma, İ.Ü. Tecrübî Psikoloji Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 61.

sinde ona yardımcı olur. Her ne kadar zihinsel süreçler insan-üstü bir tabiat ile ilişki kurabilecek bir yapılanmaya sahip ise de, gerçekte bu imkanı ve içeriği sunan, dinin ve kutsalın kendisidir. Dinin olmadığı yerde zihin, aşkınlıkla ilgili arayışını elbette sürdürür. Fakat ulaşabileceği netice, dine oranla yanıltıcı bir karakterden tam anlamıyla uzak olamaz.

İnsanı dine bağlayan biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel ihtiyaç, güdü, istek, arzu gibi bilinçdışı ya da bilinçli eğilimlerin, -ortak temellerine rağmen- sayıları hakkında kesin bir hükme varmak oldukça zordur. Böyle olmakla birlikte gerek engellenmeye ve gerekse istek ve arzulara dayandırılan bazı açıklama modelleri de vardır. Örneğin, E.Fizzotti'ye göre aidiyet ihtiyacı ve duygusu, kimlik arayışı, gerçek bir dinî tecrübe arzusu, güvenlik ihtiyacı, kendini değerli kılma arzusu ve mutluluk arayışı, gerçeği öğrenme, bilgilenme ve inanma arzusu ile rehberlik arayışı, insanı dine yönelten istek ve ihtiyaçların başlıcalarıdır¹⁶. Kayda değer bir nokta olarak hem Allport'un hem de Fizzotti'nin açıklamalarında sıralanan ihtiyaç, beklenti ve arzular, ergenlik döneminde, realiteyi bizzat yaşama anlamında çoğu zaman ilk defa ve en fazla yoğunluk kazanan arzular arasında yer almaktadır.

İnsanın doğumdan-ölüme uzanan hayat çizgisi üzerindeki gelişim seyrine göz attığımızda, kişisel hayat sürecinin sorun ve sınırlılıklarla dolu olduğu gerçeği ile karşı karşıya geliriz. Birey, daha doğarken çaresizliğini beraberinde getirir. Üstelik, biyolojik eksiklik ve güçsüzlüklere çok geçmeden psikolojik ve toplumsal güçsüzlük ve sınırlılıklar da eklenir. Aslında büyüme ve gelişme, biyofizyolojik ihtiyaçları karşılama noktasında başkalarına bağımlılığı, geçen zamanla birlikte büyük ölçüde ortadan kaldırır. Ancak, olumluya yönelik benzer bir gelişmeyi psikolojik-ruhsal alanda kaydetmek, çoğu zaman mümkün olmaz.. Yaşadığı psikolojik karmaşa içerisinde özellikle problem olarak gündeme gelen sonluluk, ölümlülük, belirsizlik, bilgisizlik, zayıflık ve güçsüzlük gibi pek çok konuda ergen, çözüm bulabileceğine inandığı yüce bir varoluşla ilişki kurma ihtiyacı duyabilir.¹⁷ Dinî yönelişinde o, daha farklı beklentilere de sahip olabilir. Fikri açıklık, anlama ve anlam ihtiyacı¹⁸; güvenlik ve sığınma ihtiyacı¹⁹; şükür

¹⁶ Geniş bilgi için, Fizzotti, agm, s. 133-136.

¹⁷ Bkz. Kutup, Muhammet; İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler, (Çev. Bekir Karlığa) İşaret Yay., İstanbul 1987, s. 281-286; Grom-Schmidt, age, s. 127; ayrıca bkz, Şentürk, Habil, Din Psikolojisi, Esra Yay., İstanbul 1997, s. 133-134.

¹⁸ Fromm, Erich, Sağlıklı Toplum (Çev. Y. Salman-Z. Tannsever) Payel Yay., İstanbul, 1982, s. 79-80; Hökelekli, age, s. 115-117.

ve minnettarlık ihtiyacı²⁰ bu noktada en fazla gündeme gelen ihtiyaçlar arasında zikredilmektedir. Schmitz'in 1985'te gerçekleştirdiği bir araştırmada, gençlerin yaklaşık üçte ikisinin zorluklar karşısında duaya yöneldiklerine dair bulgusu,²¹ bu gelişim aşamasında insan-ötesi çözüm arayışlarının önemini ve yoğunluğunu ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Yukarıdaki değerlendirmelere ilave olarak genel anlamda din-kişilik ilişkisine yaklaşırsak, ruhsal organizasyon sürecinde dinin kişilik üzerinde belirleyici fonksiyonlara sahip olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Dinî inanç, kişiliği oluşturan temel yapı taşlarına nüfuz ederek duygu, düşünce, tutum ve davranışların şekillenmesi üzerinde önemli bir rol oynar. Ayrıca din, kişiliği oluşturan öğeleri sistematik bir bütün etrafında toplar. Zamanla bireyin tüm ilişkileri bu merkezden düzenlenir.²² Böylece dinî etkiler altında organize edilen kişilik, öncesine göre farklı bir forma bürünür ve "dinî kişilik" kavramıyla ifade edilen yeni bir yapı kazanır.²³ Bu yeni yapıyı, öteden beri var olan kişilik öğelerinin dinî bir muhteva kazanmış yeni şekilleri oluşturur. Dinî inançlar, dinî duygular, dinî düşünce ve ilgiler, dinî tutum ve davranışlar vb. bu bağlamda zikredilebilir.²⁴

Din, insanın güven, sığınma, koruma, dayanma, kabul görme, sevilme gibi en ilkel ihtiyaçlarına cevap verdiği kadar,²⁵ hayatı çekilir kılan umut, iyimserlik gibi temel dinamikleri; fedakârlık, sorumluluk, üretkenlik gibi insanı insan yapan psiko-sosyal unsurları da destekler.²⁶ Bütün bunların yanında din, hayatın korkutucu, endişe verici yanlarını dile getiren dramatik olaylara, ölüm ve

---

¹⁹ Bkz. Clark, W.H., "Çocukluk Dönemi Dini" (Çev. N. Armaner), A.Ü.İ.F.D., C. XXIV, Ankara 1981, s. 177-179; Armaner, Neda, Din Psikolojisine Giriş I, Ayyıldız Matb. Ankara- 1980, s. 81-82; Hökelekli, age, s. 112-115.

²⁰ Bkz. Grom-Schmidt, age, s. 128-131.

²¹ Schmitz, agm, s. 144.

²² Hökelekli, age, s. 187; Freyer, Hans; Din Sosyolojisi, (Çev. Turgut Kalpsüz), A.Ü. İ.F. Yay., Ankara 1964, s. 78; ayrıca inancın içsel uyaranlar üzerindeki güçlü etkisi için bkz. Robbins, Anthony, Sınırsız Güç , (Çev. M. Değirmenci), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992, s. 59-61.

²³ Bkz. Hökelekli, Hayati; "Dinî Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü", Diyanet Dergisi, Cild: XXII, Sayı: 2, Ankara 1985, s. 20-21.

²⁴ Peker, Hüseyin; Din Psikolojisi, 2. Baskı, Aksiseda Matbaası, Samsun 2000, s. 143.

²⁵ Bkz. Kolbe, Christoph; Heilung oder Hindernis , Religion bei Freud Adler Fromm Jung und Frankl, Kreuz Verl., Stuttgart 1986, s. 237; Grom, age, 80-82; Fizzotti, agm, s. 122, 134-135; Yavuz, Kerim, Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi, D.İ.B. Yay., Ankara 1983, s. 129; Peker, Hüseyin, "Dini İnanç ve Stres İlişkisi", Din Öğretimi Dergisi, Sayı : 31, Ankara 1993, s. 54.

²⁶ Geniş bilgi için bkz. Bahadır, Abdülkerim; İnsanın Anlam Arayışı ve Din, İnsan Yay., İstanbul 2002, s. 79-111

ölüm sonrası hayat gibi anlaşılması zor bir takım tecrübeler²⁷ karşılık gelebilecek eşsiz telafi mekanizmaları sunarak hayatı yaşamaya değer kılmada yardımcı olur.

New York'ta faaliyetlerini sürdüren “Adjustment Service” tarafından gerçekleştirilmiş geniş çaplı bir araştırmada, dinî bir inanca sahip olan ve bu inancını kutsal bir cemaate devam ederek pekiştirenlerin, diğerlerine göre daha olumlu ve güçlü bir kişilik geliştirdikleri tespit edilmiştir²⁸.

Kişiliğin oluşumu ve yapılanmasında organizatör etkisi yanında dinî inanç, aynı zamanda kişiliğin dağılmasına yol açacak bozucu etkileri engelleyen koruyucu bir fonksiyona da sahiptir²⁹. Ancak, kişiliğin merkezindeki belirleyici konumunu kaybettiği andan itibaren, dinin bu koruyucu fonksiyonu da zayıflar ve zamanla ortadan kalkar³⁰. Bu durumda, ruh sağlığı açısından dinî inancın derüni boyutunu bünyesinde barındıracak güçlü ve organize bir kişiliğin zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Binaenaleyh, dinî inanç ile kişilik arasındaki ilişkinin gücünü; her iki tarafın istikrarlılığına, tutarlılığına ve organizeliğine bağlamak uygun görünmektedir.

²⁷ Dramatik tecrübeler ile ilgili bkz. Pruyser, , Paul W.; Die Wurzeln des Glaubens, Eine Psychologie des Glaubens, Scherz Verl., Bern-München-Wien 1972, s. 59-61, Holm, age, s. 98-138; Grom, age, s. 150-153; Grom, Bernhard, “Gottesvergiftung oder Gothestherapie”, Psychologie Heute, 24. Jahrgang, Heft 6, Belz Zentralauslieferung, Weinheim 1997, s. 26; Spilka, Bernhard-Schaver, Phillip-Kirkpatrick, Lee; “A General Attribution Theory for the Psychology of Religion”, Journal for the Scientific Study of Religion, 1985, s. 15-16; Kurz, Wolfram, “Existentielle, wachstumsorientierte schicksalsorientierte, berufsorientierte Seelsorge”, in Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse, Hrsg., W.Kurz-F.Sedlak, Lebenskunst Verl., Tübingen 1995, s. 420-421; Yaparel, Recep, “Depresyon ve Dini İnançlar İle Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, D.E.Ü.İ.F. Dergisi, S. 8, İzmir 1994, s. 278. Ölüm ile ilgili dinin organizatör etkileri için bkz Grom, age, s. 162-164; Moser, Georg; Wage dein Glück, Johannes Verl., Leutesdorf am Rein 1974, s. 336; Hökelekli, age, s. 97, 99-100; Kunhardt, M. Schröter, “Nah-Todeserfahrungen oder ein neues antropologisches Paradigma”, Lebendige seelsorge, Jahrgang 47 Heft 2, Seelsorge Verl. Würzburg 1996, s. 128-130; Koch, Kurt, “Begegnungen der Religion als Zeichen der Hoffnung”, Zeitschrift der D.G.L.E., 5 Jahrgang Heft 1, Berlin 1996, s. 75-78; Hökelekli, Hayati; “Ölümlle ilgili Tutumların Dinî Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma”, I-II, U.Ü.İ.F. Dergisi, S. 4, Bursa 1992, s. 63-70, 79-85, 90-92.

²⁸ Link, Henry C., Dine Dönüş (Çev. Ö.R. Dogrul), Ahmet Halil Kitabevi, İstanbul 1949, s. 21-22, Pazarlı, Osman; Din Psikolojisi, 3.Baskı, Remzi Kitabevi, Ankara 1982, s. 37.

²⁹ Gruehn, Werner; Das Werterlebnis, eine religionspsychologische Studie auf experimenteller Grundlage, Österreich -Leipzig 1924, s. 44; Frankl, Viktor- Kreuzer Franz; Im Anfang war der Sinn (von der Psychoanalyse zur Logotherapie ein Gespräch), 3. Auflage, Piper Verlag, München-Zürich 1994, s. 29.

³⁰ Bkz. Tillich, Paul; Wesen und Wandel des Glaubens, (Weltperspektiven), Verlag Ullstein, Frankfurt-Berlin-Wien 1975, s. 122-125.

Araştırmalara dayalı son bulgulara göre kendi-ötesinde ve üzerinde yüce bir varoluşa; deney-üstü olumlu (pozitif) bir güce ya da derunî bir anlama inanıp bağlananlar, inançsız olanlara karşılık sağlık açısından çok önemli avantajlara sahiptirler. Söz konusu avantajlar şu şekilde sıralanmıştır.

a) Kriz, stres veya sosyal çatışmaları daha kolay aşabilme. Bu noktada inanç, başa çıkma sürecini destekler.

b) Bunalıma ve diğer psiko-somatik hastalıklara yakalanma riskinin daha az olması. Bu noktada inanç, önleyici ve koruyucu bir fonksiyon icra eder.

c) İyileştirmeye yönelik daha güçlü bir umut ve güven geliştirebilme imkanı. Bu noktada inanç, iyileşme sürecini hızlandırır.

d) Alkol, uyuşturucu, sigara gibi bağımlılık yaratan alışkanlıklar geliştirme tehlikesinin düşüklüğü. Bu noktada inanç, sükuneti ve olgunluğu besleyen sağlıklı bir fizyolojik gelişimi destekler.

e) Acı tecrübeleri ve ölümü daha bir sükunetle karşılama, hayatın son aşaması ve ölüm sonrası hayat için korku ve endişelerden uzaklık. Bu noktada inanç, önemli bir düzenleyicidir.³¹

Dinî tecrübe, ergenlik dönemi temel gelişim ödevlerinden birisi olarak benliğin genişlemesi, kendini aşması (Allport) ve yüce varlığa bağlanması anlamına gelirken diğer yönüyle de, benliğin dinî bir gerçeklikle yeniden yapılanması (Gigerson) anlamına gelir.³² Din, insana yönelik mesajlarıyla benlik bilincini ve değerini yücelten ve koruyan güçlü bir içeriğe sahiptir.³³

Kimlik kazanma ihtiyacı, ergeni güdüleyen en önemli eğilimlerden biridir. Özellikle öne sürdüğü modellerle dinin, birey için hazır kimlik kalıpları sağlamada, topluma büyük bir katkısı söz konusudur.³⁴ Yaşadığı toplumda kendine uygun bir kimlik bulamayanların çeşitli dinî cemaat ve kuruluşlara bağlanmaları³⁵, dinin toplumdan daha güçlü kimlik referanslarına sahip olduğu anlamına gelmektedir.

³¹ Ernst, Heiko; "Macht Glauben Gesund?", Psychologie Heute, 24. Jahrgang, Heft 6, Weinheim 1997, s. 21.

³² Grom Bernhard-Schmidt Josef; Auf der Suche nach dem Sinn des Lebens ,4. Auflage, Herderbücherei, Freiburg-Basel-Wien 1979, s. 101-102. Benliğin Genişlemesi İçin bkz. Becker, Peter; Psychologie der seelischen Gesundheit, 2. Auflage, Band 1, Hogrefe Verlag für Psychologie, Göttingen-Bern-Toronto 1997, I, s. 127-128.

³³ Spilka ve diğerleri; agm, s. 8.

³⁴ Bkz. Hökelekli, age, s. 110; ayrıca Mardin, age, s. 79; Coşkun, Ali; "Modern Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu" Bilgi ve Hikmet, İz yay.Sayı 9, İstanbul 1995, s. 44.

³⁵Hökelekli, age, s. 11.

Özetlersek, kişisel niteliklerin tümünü içeren bir kavram olarak kişilik, hayatın başlangıcından ölüme kadar uzanan zaman diliminde, aşamalara bağlı olarak bazen yavaş ve yüzeysel, bazen de hızlı ve köklü değişmelerle gelişimini sürdürür. Ergenlik dönemi, kişilik gelişimi açısından diğer aşamaların hiçbirinde görülmeceği ölçüde derin değişimleri içeren kritik bir dönemi ifade eder. Pek çok iç ve dış faktörün etkin olarak katkıda bulunduğu bu değişim sürecinde dinî inanç, hem psikolojik hem de sosyo-kültürel yapılanma açısından birincil rolere sahiptir. Dinî referanslar eşliğinde kişiliğini geliştirdiği takdirde ergen, önemli bir ayrıcalık olarak zihinsel ve ruhsal anlamda pek çok avantaja sahiptir. Din, ergenin varoluşsal sorularına verdiği tutarlı ve doyurucu cevaplarla, nerede nasıl davranabileceğine dair hazır kalıplar sunarak gelişimine katkı sağlar. Böylece o, maddî-manevî ayırımında kendi sınırlılıkları ile ilgili doğru tahminlerde bulunabilir; neyin üstesinden gelip-gelemeyeceğini tespit ederek daha uygun çözümler üretebilir. Bundan başka, engellenmeler karşısında kolayca sarsıntıya uğramaz; baş edemediği sorunlardan asgari zararla sınırlanabilir. Zira dinî hayat, zengin telafi mekanizmalarına sahip metafizik boyutuyla ona güç verir. Sığınabileceği ve güvenebileceği kendi ötesindeki üstün bir güçten ya da yüce bir varoluştan destek alarak direnç kazanır.

BİBLİYOGRAFYA

ARMANER, Neda; *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matb. Ankara- 1980.

BAHADIR, Abdülkerim; *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1993.

-----; “Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi”, *Mehir Aile Dergisi*, S. 1, Konya 2001, (45-54).

-----; “Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, (Ed. H. Hökelekli), Ankara Okulu Yay., Ankara 2002, (255-306).

-----; *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İnsan Yay., İstanbul 2002.

BECKER, Peter; *Psychologie der seelischen Gesundheit*, 2. Auflage, Band 1, Hogrefe Verlag für Psychologie, Göttingen-Bern-Toronto 1997.

CLARK, W.H.; “Çocukluk Dönemi Dini”, (Çev. N. Armaner), *A.Ü.İ.F. Dergisi*, C. XXIV, Ankara 1981, (175-185).

CLIFFORD T.; *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, 5. Baskı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Yayınları, Ankara 1988.

COLE, Luella- Morgan, John B.; *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi*, (Çev. B.H. Vassaf), 2. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1975.

COŞKUN, Ali; "Modern Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu" *Bilgi ve Hikmet*, Sayı 9, İstanbul 1995, (40-47).

CÜCELOĞLU, Doğan; *İnsan ve Davranışı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1991, s. 404.

ERNST, Heiko; "Macht Glauben Gesund?", *Psychologie Heute*, 24. Jahrgang, Heft 6, Weinheim 1997, (20-21).

FIZZOTTI, Eugenio; "Die therapeutische Dimension von Religion", *Die Kunst sinnvoll zu heilen*, Hrsg., Mark Seidel, Institut für Logotherapie und Existenzanalyse, Verlag Lebenskunst, Tübingen 1996, (122-148).

FRANKL, Viktor- KREUZER, Franz; *İm Anfang war der Sinn* (von der Psychoanalyse zur Logotherapie ein Gespräch), 3. Auflage, Piper Verlag, München-Zürich 1994.

FREYER, Hans; *Din Sosyolojisi*, (Çev. Turgut Kalpsüz), A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1964.

FROMM, Erich; *Sağlıklı Toplum*, (Çev. Y. Salman-Z. Tannisever) Payel Yay., İstanbul 1982,

GROM, Bernhard; *Religionspsychologie*, Kösel Verlag, München 1996.

-----; "Gottesvergiftung oder Gothestherapie", *Psychologie Heute*, 24. Jahrgang, Heft 6, Belz Zentralauslieferung, Weinheim 1997, (22-29).

GROM, Bernhard-SCHMIDT, Josef; *Auf der Suche nach dem Sinn des Lebens*, 4. Auflage, Herderbücherei, Freiburg-Basel-Wien 1979.

GRUEHN, Werner; *Das Werterlebnis, eine religionspsychologische Studie auf experimenteller Grundlage*, Österreich -Leibzig 1924.

GUİLLAUME, Paul, *Psikoloji*, (Çev. R. Şemin), İ.Ü.E.F.Yay., İstanbul 1970.

HOLM, Nils G.; *Einführung in die Religionspsychologie*, Ernst Reinhardt Verlag, München-Basel 1990.

HÖKELEKLİ, Hayati; "Dinî Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü", *Diyanet Dergisi*, Cild: XXII, Sayı: 2, Ankara 1985, (16-38)

-----; "Ölümlle ilgili Tutumların Dinî Davranışla İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", I-II, *U.Ü.İ.F. Dergisi*, S. 4, Bursa 1992, (57-98).

-----; *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1993.

JERSİLD, Arthur, T.; *Gençlik Psikolojisi*, (Çev. İ.N.Özgür), 2. Baskı, Gün Matb., İstanbul 1974.

KILIÇ, Recep; “Din ve İnsan”, *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı 29, Ankara 1993, (48-56).

KOCH, Kurt; “Begegnungen der Religion als Zeichen der Hoffnung”, *Zeitschrift der D.G.L.E.*, 5 Jahrgang Heft 1, Berlin 1996, (71-87).

KOLBE, Christoph; *Heilung oder Hindernis, Religion bei Freud Adler Fromm Jung und Frankl*, Kreuz Verl., Stuttgart 1986.

KÖKNEL, Özcan; *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 4. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1982.

KUNHARDT, M. Schröter; “Nah-Todeserfahrungen oder ein neues antropologisches Paradigma”, *Lebendige Seelsorge*, Jahrgang 47, Heft 2, Seelsorge Verl. Würzburg 1996, (128-131).

KURZ, Wolfram; “Existentielle, wachstum sorientierte, schicksalsorientierte, berufsorientierte Seelsorge”, in *Kompendium der Logotherapie und Existenzanalyse*, Hrsg., W.Kurz-F.Sedlak, Lebenskunst Verl., Tübingen 1995, (416-428).

KUTUP, Muhammet; *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, (Çev. B. Karlığa) İşaret Yay., İstanbul 1987.

LİNK, Henry C.; *Dine Dönüş* (Çev. Ö.R. Dogrul), Ahmet Halil Kitabevi, İstanbul 1949.

MARDİN, Şerif; *Din ve İdeoloji*, 6. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 1993.

MOSER, Georg; *Wage dein Glück*, Johannes Verl., Leustesdorf am Rein 1974.

ÖZBAYDAR, Belma; *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*, İ.Ü. Tecrübî Psikoloji Enstitüsü, İstanbul 1990.

PAZARLI, Osman; *Din Psikolojisi*, 3.Baskı, Remzi Kitabevi, Ankara 1982.

PEKER, Hüseyin; “Dini İnanç ve Stres İlişkisi”, *Din Öğretimi Dergisi*, Sayı : 31, Ankara 1993, (53-57).

-----; *Din Psikolojisi*, 2. Baskı, Aksiseda Matbaası, Samsun 2000.

PLAUM Ernst; “Religion aus persönlichkeitspsychologischer Sicht”, *Religionspsychologie*, Hrsg, E. Schmitz, Hogrefe Verl. Göttingen 1992, (25-63).

PRUYSER,, Paul W.; *Die Wurzeln des Glaubens, Eine Psychologie des Glaubens*, Scherz Verl., Bern-München-Wien 1972.

ROBBİNS, Anthony; *Sınırsız Güç*, (Çev. M. Değirmenci), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992.

SCHREUDER, Osmund; “Religiosität und Gruppenkultur”, *Religionspsychologie*, Hrsg. E. Schmitz, Hogrefe Verl. Göttingen 1992, (209-222).

SPİLKA, Bernhard-SHAVER, Phillip-KIRKPATRİCK, Lee; “A General Attribution Theory for the Psychology of Religion”, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 1985, (1-18).

ŞEMİN, Refia; *Gençlik Psikolojisi*, 2. Baskı, İ.Ü.E.F.Yay., İstanbul 1984.

ŞENTÜRK, Habil; *Din Psikolojisi*, Esra Yay., İstanbul 1997.

TİLLİCH, Paul; *Wesen und Wandel des Glaubens*, (Weltperspektiven), Verlag Ullstein, Frankfurt-Berlin-Wien 1975.

UTSCH, Michael; *Religionspsychologie*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart-Berlin-Köln 1998.

VERGOTE, Antoine; “Religion und Psychologie”, *Religionspsychologie*, Hrsg. E. Schmitz, Hogrefe Verl., Göttingen 1992.

YAPAREL, Recep; “Depresyon ve Dinî İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler”, *D.Ü.E.F.D. Dergisi*, S. 8, İzmir 1994, (275-299).

YAVUZ, Kerim; *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, D.İ.B. Yay., Ankara 1983.

YILMAZ, Murat; “Modernleşme ve Dinî Şahsiyet”, *Türkiye Günlüğü*, Cedit Yay. Sayı: 48, Ankara 1997, (11-27).